نەخشەڕێگای
بنیاتنانی هاوڵاتیبوون و
حکومڕانی ژیرانە
لە عێراق

لەدەرئەنجامی دیالۆگی
عێراقی بۆ بنیاتنانی نیشتمان و
هاوڵاتیبوون (2018-2020)

کورتکراوەی جێبەجێکاری

1- میتۆدی دیالۆگ

ڕوانگەی ئەرکی نیشتمانی هاوبەش و ویستی دۆزینەوەی ڕوانینێکی هاوبەش؛ عێراق هەڵدەسێنێتەوە لە تەنگژە کەڵەکەبووەکانی، بۆ هەنگاونان بەرەو دەوڵەتی هاوڵاتی و حوکمڕانی ژیرانە، (33) سیوسێ کەسایەتی لە کەسایەتیە سیاسی و ئاییی و ئەکادیمیەکانی عێراق و سەرکردەکانی کۆمەڵی مەدەنی[1]، لە دیالۆگی نیشتمانی ڕاشکاوو ئامانجدار بەشداریان کردو ئەم بەڵگەنامەیەی لێ بەرهەم هات.

بۆماوەی دوو ساڵ لە میانەی چوار کۆنفرانسەوە دیالۆگ بەردەوامی هەبوو، کۆنفرانسەکە لە نێوان مانگی تشرینی یەکەمی 2018 و مانگی کانونی یەکەمی ساڵی 2020، بەسترا لە ماوەی دوو ڕۆژ یان سێ ڕۆژ بۆ هەر خولێکی دیالۆگەکان، خولی کۆتایی دیالۆگ بەشێوەی ئەلیکترۆنی بەڕێوەچوو؛ ئەمەش بەهۆی دۆخی تەندروستی کە پەتای کۆرۆنا سەپاندی. لەو کۆنفرانسە لاوانی عێراق بۆیان هەبوو بەشداری تێدا بکەن بە گوێگرتن لە بیروبۆچوونی نوێنەرانیان لە بابەتەکانی دیالۆگەکە.

بەشداربوان بابەتەکانی دیالۆگەکەیان دیاریدەکرد، ئەو کێشانە زەقکرانەوەو دیاریکران کە بەربەستن لەبەردەم بنیاتنانی نیشتمان و هاوڵاتیبوون لە عێراق، لەمیانەی موداخەلە سەرەتاییەکانیان و نووسینەکانیان و گفتوگۆکان، ئامادەبوان بەشداریان کرد لە دەولەمەندکردنی ناوەڕۆکی بابەتەکان، دواتر سیاسەتی گونجاو و ڕاسپاردەکانیان خستەڕوو بۆ ئەو گۆڕانکارییەی بانگەشەی بۆکراوە، لە کاتێکدا سەنتەری (رشاد للحَوكمة الثقافية)[2] تیایدا ئەزمونەکانی خۆی پێشکەش کرد، بەشێوەیەکی بێلایەنانە بەڕێوەبردنی دیالۆگەکان و نووسینەوەی ڕاپۆرتەکانی گرتەئەستۆ بەهاوکاری لەگەڵ ئەو دامەزراوە عێراقیانەی لەجێبەجێکردنی ئەو پرۆژەیە هاوبەش بوون[3].

ئەم ڕاپۆرتە بەرهەمی دیالۆگی ئاراستەی دووەمی (المسار الثاني) کەسایەتیە عێراقیە بەشداربووەکانە، بەبێ ئەوەی جیاوازیە هزری و سیاسیەکانی نێوانیان ڕەتبکرێتەوە. هەروەکو ئەم بەڵگەنامەیە لە دیاریکردنی پرسە چارەسەرکراوەکان هەوڵنادات بۆ گشتگیری (الشموليّة)، پێویست ناکات لەمبارەیەوە وەڵامی دیاریکراو پێشکەش بکرێت. پەرتوبڵاوی بابەتەکانی دیالۆگەکە و تێکەڵاویان لەگەڵ یەکتر، پێویستی کرد پشت ببەسترێت بە تێڕوانینێکی گشتگیر لە شیکردنەوە، لەگەڵ تەرکیز خستنەسەر بابەتی دیاریکراوو دانانی ڕاسپاردەی سیاسی بۆ چارەسەری کە پەیوەندی هەیە بە پرسەکانی هاوڵاتیبوون و گەشەپێدان و دادی کۆمەڵایەتی. بەڵام بابەتەکانی دیکە لە چوارچێوەی گشتی ئەو چاکسازییە باسکرا کە پێویستی بە دیالۆگی زیاترە بۆ چارەسەرکردنی.

2- چاکسازیی ڕیشەیی لە چوارچێوەی عێراق

بەشداربوانی دیالۆگەکە وایدەبینن کە جولانەوە ناڕەزایەتیە شۆڕشگێڕیەکان لە تشرینی یەکەمی ساڵی 2019 بە دروشمی «نیشتمانێکمان دەوێت» ، بە هەنگاوێکی گرنگ دەژمێردرێت لە سەر گۆڕەپانی عێراقیدا، کە پێویستی بەوەیە هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکرێت وەکو بنچینەیەک بۆ چاکسازی و بنیاتنانی داهاتوو، هەروەها گرنگی بەشداری لاوان (کچ و کوڕ) لە دروستکردنی بڕیارە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکاندا دووپاتکردەوە.

بۆ گەیشتن بە: «عێراقێکی مەدەنی دیموکراتی فرەیی، کە ڕێز لە کەرامەتی مرۆڤ و مافەکانی بگرێت، لە چوارچێوەی دەوڵەتی هاوڵاتی کە بنچینەی فرەییە بە ئاشتی بژیێت»[4]، ئەمەش تەنیا خواست و داواکاریی نییە، بەڵکو پابەندبوون (التزام)ێکە پێویستی بە هاوکاریی نێوان سەرجەم لایەنە پەیوەندیدارەکان هەیە: وەکو دەستە حکومی و سیاسیەکان و کۆمەڵی مەدەنی بە هەموو هێزەکانی لە ناو لاوان و ئافرەتان و ڕۆشنبیری و ئەکادیمی و ڕاگەیاندن و مەرجەعیەتە ڕۆحیەکان و هێزە ئابوریەکان، بەهاوکاریی لەگەڵ دەستەو کۆمەڵەو ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان.

ئەم ئاراستەیە پێویستی بە نوێکردنەوەی متمانەو گرێبەستێکی کۆمەڵایەتی هەیە لە نێوان عێراقیەکان خۆیان لە لایەک و

---

1 بڕوانە: پاشکۆی یەکەمی ڕاپۆرتەکە: لائحة المشاركين والمشاركات في الحوار.

2 سەنتەری ڕەشاد (مركز رشاد للحوكمة الثقافية) سەربە دامەزراوەی (أديان للتنوُّع والتضامن والكرامة الإنسانية)یە، کە لە لوبنان وەکو ڕێکخراوێکی ناحکومی تۆمارکراوە کە سەربەخۆیەو قازانج نەویستە..

3 لەو دامەزراوە عێراقیە هاوبەشانە: کورسی یونسکۆ لە زانکۆی کوفە بۆ پێشخستنی دراسات و دیالۆگ لەنێوان ئاییینەکان لە جیهانی ئیسلامی، و کۆمەڵەی هیوای عێراق و دامەزراوەی (مسارات للتنمية الثقافية والإعلامية).

4 کورتەی ووڕک شۆپی دیالۆگ لەگەڵ ژمارەیەک لە لاوانی عێراق لەسەرجەم پێکهاتەو ناوچەکان، کە (معهد المواطنة وإدارة التنوُّع في مؤسّسة أديان) ڕێکی خستبوو بە هاوبەشی لەگەڵ (كرسي اليونسكو في جامعة الكوفة لتطوير دراسات الحوار بين الأديان في العالم الإسلامي).

هەروەها لە نێوان خۆیان و دەوڵەت لە لایەکی دیکە، هەروەها بەدیهێنانی کۆمەڵێک چاکسازی ژێرخانی (البنيويّة) لە سیستەم و لە میکانیزمەکانی حوکمڕانی و پیادەکردنی حوکمڕانی و لە سیاسەتی گشتی و پیادەکردنی سەروەری و دەسەڵاتەکانی دەوڵەت لەسەرتاپای خاکەکەی و لەسەر تەواوی پەیوەندیە هەرێمی و نێودەوڵەتیەکانی بەمشێوەیەی خوارەوە:

- تەواوکردنی بنیاتنانی دامەزراوە دەستوریەکان، بەدیهێنانی ئەو چاکسازیانەی چارەسەری پرسە یەکلانەکراوەکانی دەستور دەکات، وەک تێکەڵاوبوون لە نێوان سیستەمی حوکمڕانی فیدراڵی و سیستەمی نامەرکەزی، هەروەها بەڕێوەبردنی فرەیی و مسۆگەرکردنی مافی کەمینەکان و بەشداری کارایان، سەرباری یەکلایی کردنەوەی دۆسیەی ناوچە جێناکۆکەکان.
- بەهێزکردنی سەروەری دەوڵەت لەسەر ئاستەکانی ناوخۆو دەرەوە، سوودوەرگرتن لە سەرکەوتن بەسەر تیرۆر بۆ بنیاتنانی ستراتیژیەتێکی عێراق لەڕووی ئەمنی و بەرگرییەوە بەشێوەیەک یەکپارچەیی نیشتمان بەهێز بکات، کە دووپاتی سەروەری دەوڵەتێکی بەهێز بکات، هەروەها یاسا لە سەروی هەموان بێت و عێراقیەکان بەڕاشکاوی پابەند بن بە بەرژەوەندی باڵای نیشتمانی لەسەروی هەر بەرژەوەندیەکی دەرەکی و ناوخۆی تایبەت بە گرووپێک.
- دژایەتیکردنی گەندەڵی کە دزە دەکاتە ناو قوڵایی دەوڵەت و کۆمەڵگا وەکو یەک، ئەمەش پێویستی بە پێشخستنی چەمکی خزمەتی مەدەنی و بەکارخستنی حکومەتی ئەلیکترۆنی هەیە، هەروەها بەهێزکردنی شەفافیەت و چاودێری و لێپێچینەوە، لەگەڵ بەهێزکردنی سەربەخۆیی دادوەری و بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری یاسایی و ڕێزگرتنی.
- کاراکردنی یاساکان و پرۆژە یاساکان و سیستەمەکانی هەڵبژاردن، هەروەها دانانی سیاسەتێکی نیشتمانی گشتگیر بۆ پرسە سەرەکیەکان و بەهێزکردنی ڕۆڵی کۆمەڵی مەدەنی بۆ گەیشتنی بە قوڵکردنەوەی هۆشیاری دیموکراتی و بەدیهێنانی دەستاودەستکردنێکی نەرمی دەسەڵات.
- پێشخستنی ستراتیژیەتێکی ئابوری و کۆمەڵایەتی کە عێراق ئازاد بکات لەوەی تەنیا پشت بە نەفت ببەستێت، هەروەها گواستنەوەی وڵاتەکە لە ئابوری قازانج بۆ بەرهەمهێنەر، ڕووبەڕوونەوەی دەرهاوێشتەکانی پەتای کۆڕۆناو بەدیهێنانی دادی کۆمەڵایەتی و گەشەپێدانی بەردەوام.

3- ڕاسپاردە سیاسیە پێشنیازکراوەکان

أ) ناسنامەی نیشتمانی و ڕۆشنبیریی فرەیی

بەشداربوانی دیالۆگ بەدرێژی گفتوگۆیان کرد لەبارەی ئەو بابەتە، پێنج ڕاسپاردەیان هەبوو جگەلەوەی پەیوەندی پێیەوە هەیە لە سیاسەتی جێبەجێکردن؛ بۆ گەیشتن بە:

← بەهێزکردنی ناسنامەی نیشتمانی عێراق کە کۆکەرەوەی هەموو جۆرەکانی ناسنامە لاوەکیەکان بێت لە چوارچێوەی پرۆژەیەکی نیشتمانی تۆکمە بەشێوەیەک یەکپارچەیی و فرەیی عێراق بپارێزێت و ڕێزگرتنی ناسنامە لاوەکیەکان لەڕووی دەستورو یاساو ڕۆشنبیری بپارێزێت.

← ڕێزگرتنی مافی ئەوانی دیکە لە جیاوازی بۆچوون و پیادەکردنی ئازادی باوەڕو ئایین، هەروەها پیادەکردنی هەڵسوکەوتی گفتوگۆو دەستگرتن بە بەهاکانی.

← «کەمینەکان» بتوانن سوود وەربگرن لە جیاکاریی ئەرێنی (التمييز الإيجابي)، بۆ مسۆگەرکردنی بەشداریەکی کارا لە ژیانی گشتی.

← نەهێشتنی پلەبەپلەی دیاردەکانی دەمارگیری و توندوتیژی و بەهێزکردنی ئاشتی کۆمەڵگەیی.

← کۆنترۆڵکردنی گوتارەکانی ڕقلێبوونەوەو دانانی سنوورێک بۆی.

ب) هاوڵاتیبوونی کارای بنچینە بۆ فرەیی

نەخشەڕێگای بنیاتنانی هاوڵاتیبوون و حوکمڕانی ژیرانە لە عێراق تەرکیزی لەسەر بەهێزکردنی هاوڵاتیبوونە، نەک تەنیا لەسەر ئاستی هۆشیاری نیشتمانی، بەڵکو لەسەر ئاستەکانی کارو بکەر کە بەشداریەکی بنیاتنەر بۆ هەموان لە ژیانی گشتی دەهێننە دی. لەبەرئەوە بەشداربوانی دیالۆگ شەش ڕاسپاردەی سیاسی دیکەیان داناوە کە هەوڵدەدات بۆ:

← یەکسانی لە نێوان هاوڵاتیان بە فرەیی ئینتیما ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ڕۆشنبیریەکان و مسۆگەرکردنی ئازادی بۆچوون و

دەربڕین و ناڕەزایی.

- شەفافیەت لە کاری دامەزراوە حکومیەکان؛ ئەمەش بۆ کاراکردنی لێپێچینەوەو پێشخستنی سیاسەتی گشتی و بەدیهێنانی لە میانەی پشتیوانی کۆمەڵی مەدەنی بەهاوبەشی لەگەڵ دامەزراوە گشتیەکان.
- بەشداری کارای لاوان لە ژیانی سیاسی و بەهێزکردنی دەرفەتی ئەو گۆڕانکارییەی کە تەماحیان تیایدا هەیە.
- باشترکردنی دۆخی ڕۆشنبیری و سیاسی و ئابوری و ئابوری و کۆمەڵایەتی ئافرەتان؛ بۆ بەدیهێنانی یەکسانی و دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و زیاترکردنی بەشداری لە پێگەکانی دروستکردنی بڕیار و بەدیهێنانی ئاسایش و ئاشتي، هەروەها ڕووبەڕووبوونەوەی هەموو شێوەیەکی جیاکاریی.
- بەدادپەروەریی هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ کەمینەکان کە کورسیەکانی (کۆتا)یان پێدراوە، لەمیانەی پێشخستنی سیستەمی هەڵبژاردن تاکو بتوانن نوینەرایەتیەکی ڕاستەقینە بن لەو کورسیانە.
- بەهێزکردنی سەروەریی یاساو کارکردن بە دەقەکانی و جێبەجێکردنی بەسەر هەموان بەشێوەیەکی یەکسان، هەروەها بەرپەرچدانەوەی سەرهەڵدانی ناکۆکیە عەشایەریەکان.

ج) ئاشتەوایی و دادپەروەریی قۆناغی گواستنەوە

کۆمەڵگای عێراق – کە دەناڵێنێ بەدەستی توندوتیژی و ناکۆکی و شەڕی ناوخۆ- پێویستی بە ئاراستەو ڕێچکەیەکی گشتگیر هەیە کە ئاشتەوایی کۆمەڵگەیی و دادپەروەریی قۆناغی گواستنەوە بەدیبهێنێت. هەروەها ئەو ڕێچکەیە سەدان کوژراوو بریندارى شۆڕشی تشرین/ئۆکتۆبەر، و هەزاران بێسەروشوێنی شەڕی ناوخۆو توندوتیژی تائیفی دوای ساڵی 2003 لەخۆبگرێت. لێرەوە نەخشەڕێگاکە چوار ڕاسپاردەی هەیە لەگەڵ سیاسەتی جێبەجێکردن کە پێیەوە بەستراوە بۆ گەیشتن بە:

- لە میانەی بەدیهێنانی دادپەروەریی قۆناغی گواستنەوەو نۆژەنکردنەوەی تەونی کۆمەڵایەتی، دووبارە بنیاتنانەوەی متمانە لە نێوان سەرجەم عێراقیەکان؛ ئەمەش بۆ هێنانەکایەی ئاشتی و سەقامگیریی میللي و بۆ گەیشتن بە سەقامگیریی سیاسی.
- گەڕانەوەی خێزانی ئاوارەکان و دووبارە نیشتەجێکردنەوەیان لە زێدی خۆیان، هەروەهاکەمکردنەوەی دڵەڕاوکێیان و دوورخستنەوەی ڕوودانی گۆڕانکاریی لە دیموگرافیای شارەکانی عێراق بەشێویەک کە تەونی کۆمەڵگەیی عێراق و فرەییەکەی پارێزراو بێت.
- یەکخستنی ئەوەی پێیدەگوترێت «خێزانەکانی داعش» و منداڵەکانیان لەگەڵ تەونی کۆمەڵگەیی عێراق، ئەمەش دوای دووبارە ڕاهێنانەوەیان و پاککردنەوەی یادەوەرییان بەشێوەیەک کە ناسنامەی نیشتمانی و بژاردەی ئاشتەوایی بەهێزبکات لەسەر ڕێچکەیەکی یاسایی دادوەریی دادپەروەرانە.
- دانانی سنوورێک بۆ کۆچی توانا عێراقیەکان کە ببێتەهۆی دووبارە بەیەک گەیشتنەوەی نیشتەجێ بووە عێراقیەکان و ئەوانەی لە هەندەران و تاراوگە دەژین، هەروەها هاندانیان و پاداشتکردنیان بۆ وەبەرهێنان لە عێراق و پشتیگرییان لە هەموو ئاستەکان.

د) گەشەپێدانی گشتگیرو بەردەوام

گەشەپێدان بابەتێکی فراوان و تێکەڵاوە، بۆیە بەشداربوانی دیالۆگ تەرکیزیان لەسەر پێنج ناونیشان کردو پێنج ڕاسپاردەو سیاسەتی جێبەجێکردنیان خستەڕوو بۆ گەیشتن بە:

- بنیاتنانەوەی ژێرخانی سەرجەم قوتابخانەکان و دامەزراوە فێرکاریەکان و دووبارە بنیاتنانەوەی ڕەگەزی بەهاکانی دەزگای پەروەردەیی بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواریی و سەرکەوتنی پرۆسەی پەروەردە.
- پەیڕەوکردنی پێوەرە پیشەییە کاراکان بۆ پێشخستنی خوێندنی باڵا و چاکترکردنی کواڵێتیەکەی، هەروەها بەستانەوەی بە بازاڕی کار.
- بەرزکردنەوەی ئاستی خزمەتگوزاریە تەندروستی و خۆپارێزیە تۆکمەو گشتگیرەکان بۆ سەرجەم هاوڵاتیان ئەمەش بۆ دروستکردنی کۆمەڵگایەکی تەندروست لە ڕووی جەستەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتی.
- بەهێزکردنی تەندروستی دەروونی لە میانەی پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریەک کە کواڵێتیەکەی بەرزبێت، هەروەها ڕاهێنانی کارمەندان کە بتوانن وەڵامی خێرایان هەبێت لە سەرتاپای وڵاتەکە.
- پاراستنی ژینگەو چاککردنی بە لادانی ئەو زیانەی بەریکەوتووە چارەسەری بۆ بکرێت، هەروەها پاراستنی تەندروستی گشتی و دەرامەتی سروشتی و فرەجۆری زیندەیی و سروشتی کە گەشەپێدانی بەردەوام مسۆگەر دەکات.